

RAZLIČITE TEOLOGIJE, A JEDNA VJERA U NOVOM ZAVJETU

DR. MATO ZOVKIĆ

Tema ovako formulirana pripada u prvom redu teološkoj disciplini »teologija Novoga zavjeta«. Svi pisci biblijskih teologija NZ, koji svetim knjigama kršćana pristupaju vjernički, ali ne fundamentalistički, brižno razlikuju npr. teologiju sinoptika, ivanovskih spisa, strogo Pavlovih poslanica, deuteropavlovske spisa.¹ Neki egzegete samim naslovom svojih djela pokazuju da je u NZ riječ o »Isusu gledanom kroz mnogo očiju«², o »mnogo glasova a jednoj vjeri«³, o »događaju Isus Krist« koji je zapisan na temelju građe što je sastaviše prvi navjestitelji, zatim Pavao, Marko i Petar te misionari među Židovima i poganima.⁴

Ova tema eminentno pripada ekumenskom gibanju među kršćanima na Krista krštenim, koji se trude otkriti volju Božju u spisima Novoga zavjeta i produbljivati ono što im je zajedničko.

Posljednjih desetljeća unutar Katoličke Crkve posvećuje se pažnja različenosti u jedinstvu. Tako član papinske biblijske komisije P. Benoit uspoređuje ekleziologiju četvrtog evanđelja i sinopta te ustanovljuje da kod Ivana temelj jedinstva nije pokoravanje istoj hijerarhiji, nego poslušnost Parakletu, koji svu zajednicu uvodi u istinu, i ljubav prema pripadnicima zajednice. On kaže: »Od svog početka do svršetka vremenâ Crkva Kristova treba se čuvati

¹ Usp. npr. R. BULTMANN, *Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen, 1968; R. E. BROWN i DR., *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb, KS, 1980; W. G. KÜMMEL, *Die Theologie des Neuen Testaments nach seinen Hauptzeugen*, Göttingen, 1980.

² Usp. S. NEILL, *Jesus through many eyes. Introduction to the theology of the New Testament*, Philadelphia, 1976.

³ F. PORSCHE, *Mnogo glasova jedna vjera. Teologija Novog zavjeta*, Zagreb, 1988; R. A. GUELICH (ed), *Unity and diversity in New Testament theology. Essays in honor of G. E. Ladd*, Grand Rapids, Michigan, 1978, 219 str.

⁴ Usp. M. J. FUČAK, *Događaj Isus Krist. Uvod u novozavjetnu biblijsku teologiju*, Zagreb, 1985 (ciklostil), na str. 6a autor donosi zornu skicu nastajanja novozavjetnih spisa u krugovima, a središte je kruga Isus. F. STAGG, *Teologija Novoga zavjeta*, Novi Sad, 1987, razrađuje biblijsku teologiju u 11 tema pabirčeci po svim spisima NZ o tim temama i ne uvažavajući teologiju pojedinog pisca. Knjiga je nastala kao priručnik za studente baptističke teologije sa željom da pruži kandidatima zaokružen dogmatski i moralni nauk Novoga zavjeta. Kod nas katolika studenti teologije tu zaokruženu cjelinu dobivaju u drugim predmetima.

monolitizma; naprotiv, treba u svoje krilo prihvatiti različite tendencije, uvjerenja i prakse, što sačinjava njezino bogatstvo i sposobnost prilagođavanja svim kulturama, uz uvjet da se čuva jedinstvo u onome što se odnosi na bit vjere i čudoređa primljena od Krista». ⁵

Mi ćemo ovoj temi pristupiti sa stajališta saborske odredbe da se u obnovljenoj liturgiji »vjernicima pripravi obilniji stol riječi Božje« (SC 51). Plod je te saborske odredbe novi lekcionar nedjeljnih i blagdanskih misa, prema kojem u liturgijskoj godini A čitamo Matejevo evanđelje, u godini B Markovo, u godini C Lukino. Ivan se čita na 15 nedjelja u Markovoj godini, na 10 nedjelja u Matejevoj godini i na 6 nedjelja u Lukinoj godini. Obnovljeni je lekcionar ostavio Ivanov prolog za evanđelje dnevne mise na Božić, jer je on uznapredovali izraz vjere Crkve o Logosu, koji je uzeo ljudsku put i udario šator među nama ljudima, a to je bit božićnog otajstva.

Poznato je načelo po kojem je odabirano prvo čitanje u nedjeljnoj misi. »Najbolje su uskladena čitanja Staroga i Novoga zavjeta onda kad već samo Pismo naznačuje kako nauk i činjenice koje se izlažu u Novom zavjetu imaju više-manje izričit odnos s naukom i činjenicama Starog zavjeta. U ovom su Redu čitanja tekstovi Staroga zavjeta odabrani ponajprije zbog njihova odnosa s novozavjetnim tekstovima koji se u toj misi čitaju, osobito s evanđeljem«. Tako Kongregacija za sakramente i bogoštovlje u Dekretu o drugom tipskom izdanju Reda misnih čitanja od 21. siječnja 1981. ⁶ Zato od 45 starozavjetnih knjiga u nedjeljnom bogoslužju dolazi samo 34. Od novozavjetnih spisa nisu uvrštene samo tri kratke poslanice: Druga i Treća Ivanova te Judina. Ostale

---

⁵ P. BENOIT, »L'unité de la communion ecclésiale dans l'Esprit selon le quatrième évangile« u zbornom djelu COMMISSION BIBLIQUE PONTIFICALE: *Unité et diversité dans l'Eglise. Texte officiel de la Commission Biblique Pontificale et travaux personnels des membres*, Città del Vaticano, 1989, str. 265-283, citat sa str. 279.

Držim vrijednim preneti u hrvatskom prijevodu Benoitov zaključak: »Unatoč različitom pristupanju misteriju Isusa, imali su previše zajedničkih točaka u svojoj vjeri, tradiciji i praksi - kako svjedoče njihova evanđelja - a da ne bi težili za sjedinjenjem povezujući svoje komplementarne stavove. To se dogodilo u toku prvih dvaju stoljeća naše ere. Ivanovski su spisi na početku gledani s nepovjerenjem, ali su kasnije uključeni u kanon Pisma donoseći »apostolskoj grupi«, koja se preobražavala u »veliku Crkvu«, svoju uznapredovalu kristologiju o predegzistenciji i svoj duhovni uvid Isusovih riječi, čudesa i smrti. U isto vrijeme »ivanovska« zajednica primila je od velike Crkve strukturu, hijerarhijske institucije i skramentalnu organizaciju, što je sve bilo potrebno da bi preživjela kao pravovjerna. Unutarnji razdori o kojima povijesno svjedoči *Prva Ivanova* mogli su pridonijeti da neki njezini članovi podlegnu doketizmu, gnosticizmu ili sličnim zastranjenjima. Ipak je cijela njezina središnja jezgra ostala vjerna Kristu i njegovu Duhu te sačuvala svoju zakonitu izvornost. To je donijelo velikoj i jedinstvenoj Crkvi veliko obogaćenje. Na brdo koje je Krist ljudi se mogu uspeti različitim obroncima koji jednako vrijede. Pri penjanju se približuju a na vrhu se spajaju, ali je taj vrh u oblacima koji označuju misterij vjere« (str. 282).

⁶ Hrvatski prijevod Dekreta objavljen u: *Red čitanja. Svagdanja čitanja. Drugo popravljeno izdanje* I, Zagreb, KS, 1984, IV-XLVII, citirani tekst sačinjava borj 67, ondje, XXII - XXIII. Za predsaborsku, saborsku i poslijesaborsku raspravu o novom redu misnih čitanja usp. doktorsku disertaciju priredenu na Teološkom fakultetu u Paderbornu 1985. godine: E. NÜBOLD, *Entstehung und Bewertung der neuen Perikopenordnung des Römischen Ritus für die Messfeier an Sonntagen und Festtagen*, Paderborn, 1986. Autor na kraju zaključuje da je novim redom misnih čitanja ispunjena velikim dijelom saborska odredba jer je izlaganje Pisma poslalo »obilnije, raznovrsnije i prikladnije« (CS 35,1). Ipak i »ovom obnovljenom redu potrebno je popravljavanje i dopunjavanje« (Str. 391).

poslanice NZ dolaze na nedjelje kroz godinu kao *lectio semicontinua*, susljedno, ali ne svaki odlomak. To ima dobrih i loših strana.⁷

Osobito nedjelje kroz godinu traže prouku teologije pojedinih evanđelista, jer tada dolazi *lectio continua* ili susljedno iznošenje perikopa iz evanđelja godine.

Ovdje ćemo se ograničiti na neke vidove različnosti u evanđeljima te samo na jednu temu različnosti u poslanicama, naime povezanost liturgije s prisutnošću Crkve u konkretnom svijetu prema Heb i prema 1 Tim.

Matejeva i Lukina redakcija blaženstava

Matejeva blaženstva dolaze kao evanđelje na četvrtu nedjelju u godini A i svake godine na Sve svete. Uz to su ponuđena kao jedno od mogućih evanđelja u inicijaciji, potvrdi, pokori, skrbi za bolesnike i vjenčanju. To je trag starog vremena, kad se u prvim stoljećima uglavnom upotrebljavalo Matejevo evanđelje u misi i sakramentalnim slavljinama, pa imamo kod otaca najčešće tumačenje Matejeva evanđelja, dok je Marko najslabije zastupljen. Lukina blaženstva dolaze samo na šestu nedjelju u godini C.

Podsjetimo se da su Matejeva blaženstva uvod u Govor na gori, u koji je Matej skupio građu za pouku katekumenima. Isusovi povijesni slušatelji bili bi nesposobni slušati govor koji Matej donosi kroz tri poglavlja.⁸

Prvu razliku vidimo u *mjestu održavanja*: kod Mateja je to na gori, jer on voli prikazivati Isusa kao novog Mojsija koji na gori novozavjetne objave naučava. Kod Luke je to govor »na ravni«, kako kažu Duda-Fučak, jer je Isus prije toga proveo noć u molitvi na gori, u zoru izabrao između učenika dvanaestoricu, spustio se na ravan i počeo poučavati učenike, ali je iz govora očito da su i drugi bili prisutni.

Blaženstva su odraz Isusova oslanjanja na Boga. On je prvi siromah koji svoju sigurnost postavlja u Boga, osjeća se spašenim u svakoj životnoj situaciji i preporučuje čudoređe koje je izraz povezanosti s Bogom. »Blaženstva je mogao izgovoriti samo čovjek prepun unutrašnje sreće; pesimist ne bi nikad došao do ovih izraza. Zbog toga su blaženstva na svoj način portret Isusa kao sretnog čovjeka. Ovdje nam se unaprijed pokazuje ono što će biti značajka cijelog njegovog života.«⁹ Kod Mateja Isus govori u trećem licu: »Blago siromasima duhom, njihovo je kraljevstvo nebesko!« Kod Luke u drugom: »Bla-

⁷ Usp. E. NÜBOLD, »Texte aus den apostolischen Schriften als zweite Lesung und aus der Apostelgeschichte als erste Lesung«, nav. dj., str 334-370.

⁸ Za obilnu literaturu o Govoru na gori, i time o blaženstvima, navodim djela koja su meni bila dostupna uz standardne komentare Mt i Lk - J. LAMBRECHT, *Ich sage auch. Die Bergpredigt als programmatische Rede Jesu (Mt 5-7; Lk 6,20-49)*, Stuttgart, KBW, 1984; F. MUŠURA, *Proglas zakona ljubavi. Analiza Isusova Govora na gori*, Sarajevo, Svjetlo riječi, 1990 (autor nije profesionalni ezegeta, ali se poslužio dobrim novijim ezegetskim djelima); A. REBIĆ, *Blaženstva*, Zagreb, KS, 1986; M. ZOVKIĆ, »Blaženstva - Isusov poziv na spašeničko i spasotvorno čudoređe (Mt 5,3-12; Lk 6,20-26)«, *Nova et vetera*, 1984 (Sarajevo), str. 9-19.

⁹ A. AUGUSTINOVIĆ, *Povijest Isusova I*, Sarajevo, 1984, str. 181.

go vama, siromasi, vaše je kraljevstvo nebesko!« Egzegete smatraju da je u tome Luka bliži povijesnom Isusu.¹⁰

Kod Mateja je devet blaženstava: siromasi duhom, ožalošćeni, krotki, gladni i žedni pravednosti, milosrdni, čisti srcem, mirotvorci, progonjeni zbog pravednosti, progonjeni zbog Isusa. Glavno je »siromasi duhom«, koji su starozavjetni *anawim*, sagnuti pred Bogom u znak prihvaćanja svoje ovisnosti o njemu, u znak svijesti da Božje kraljevstvo ne mogu zaslužiti, nego ga mogu samo primiti kao dar.¹¹ U drugoj polovici najvažnije je blaženstvo čistih srcem. Isus je predbacivao farizejima da peru posude izvana, a unutaršnjost im je prljava. Prenaglašuju vanjski kult i obrednu čistoću, a glume pobožnost. Isusov moral je moral srca kao unutarnje jezgre osobe. Tko je iznutra čist, gledat će Boga u eshatonu.

Na liniji Matejeve teologije važno je blaženstvo milosrdnih, koji će milosrde postići. Ono podsjeća na parabolu o nemilosrdnom sluzi, koju donosi jedini Matej u 18,23-35. U blaženstvu o progonjenima zbog Isusa vidi se povijesna situacija u Matejevo doba, jer za vrijeme Isusova mesijanskog djelovanja nije bilo takvih progona. Isusov pokret bio je još u povojima. Uživjevši se u Učiteljevu nakanu, Matej tako prerađuje preuzetu građu da tješi braću i sestre koje progone neobraćeni Židovi. Progonjeni Isusovi učenici bivaju izjednačeni s osporavanim i zašutkanim prorocima: čeka ih nagrada kakvu su postigli proroci koji su ustrajali u svom zvanju unatoč progonima.

Kod Luke su blaženstva također na početku govora, ali se od Matejeve redakcije razlikuju po četiri »blago« i četiri »jao«. Blago vama, siromasi, gladni, uplakani, progonjeni zbog Sina Čovječjeg! Jao vama, bogataši, siti, nas mijani, uvijek i od svih hvaljeni! Lukinu formulaciju prvog blaženstva egzegete smatraju bližom povijesnom Isusu. Iako u nekim psalmima »siromašni« znači ujedno i »pobožni«, u Isusov pokret u Galileji uključili su se prije svega siromasi. »Utješno je u Isusovu obećanju upravo što ne najavljuje skorom promjenu odnosa, prema kojoj bi siromasi postali bogati a bogataši siromašni, nego sasvim nadilazi svjetovne odnose. Nesumnjivo je da su Isusovi slušatelji potjecali najvećim dijelom između malih ljudi nižeg sloja, ali se ovdje ipak ne misli samo na njih. Sada dobivaju pravo na obećano kraljevstvo Božje siromasi, tj. oni koji su spremni na slušanje, koji su otvoreni, ljudi otvorena uha i srca, koji očekuju 'utjehu Izraelovu'« (usp. 2,25).¹²

Gladni i uplakani su podvrsta siromašnih, jer im nedostaju osnovna materijalna dobra za život. Lukina redakcija posebno se vidi u četiri »jao«, koji još nisu vječna osuda, nego proročki poziv i opomena. Bogatašima Lukin Isus prijeti zato što »imaju utjehu svoju«. Iz parabole o bogatašu i Lazaru vidimo što to znači. Religioznom bogatašu, koji Abraham naziva ocem, Abraham iz parabole kaže da je za života »primio dobra svoja, a tako i Lazar zla« (Lk 16,25). Tako je prošio svoje bogatstvo, makar i pošteno zaradeno, da nije htio primijetiti Lazara u čirevima kraj svojih vrata. Slično iz parabole o ludom

¹⁰ Usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium I. Teil*, Freiburg, 1986, str. 130.

¹¹ Usp. J. GNILKA, nav. dj., str. 119-122.

¹² J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg, 1977, str. 217.

bogatašu vidimo da bi se svi trebali bogatiti u Bogu (Lk 12,13-21).¹³ Lukin Isus zbiljski je prijatelj siromaha koji od bogatih traži da pomažu siromahe. Ipak, on nije protiv bogatstva kao takvog, jer jedini Luka donosi zgodu o Zakeju, koji je primjer spašenog bogataša.

Prijetnja sitima koji će gladovati nije najava socijalnog prevrata u kojem bi bila silom oteta materijalna dobra bogatima. To je najava duhovne gladi u eshatonu, u skladu s Isusovim usklikom u času napasti kad je bio gladan: »Ne živi čovjek samo o kruhu!« (Lk 4,4)

Prijetnja onima koji se smiju nije opoziv teme o radosti zbog prisutnog spasenja, koja je karakteristična za treće evanđelje. Isus – pa s njime i Luka – nije protiv zdravoga ljudskog smijeha. Ovo je osuda smijeha onih koji su dostatni sami sebi i zadovoljni materijalnim užicima.

Prijetnja onima koje svi hvale odnosi se na grešnu težnju za ovacijama i priznanjima. Luka ovdje misli na lažne učitelje u svojoj zajednici, kojim nije na srcu »vjera jednom zauvijek predana svetima« (Jud 3). Naglasak je na »Jao vama kad vas budu svi hvalili!« Elizabeta kod Luke hvali Mariju što je povjerovala, Isus Krstitelja, Šimuna, ozdravljenog Samaritanca. Opasno je živjeti od lažnih pohvala, od laskanja i dodvoravanja ljudima na štetu pravog služenja Bogu u ljudskoj sudači.

U obje verzije blaženstva vidimo da evanđelisti preuzetu građu utkivaju u svoju teološku perspektivu te aludiraju na prilike u povijesnoj zajednici kojoj pišu. Matej je teolog Isusa novog Mojsija, a Luka teolog Isusa, prijatelja siromaha, koji se materijalnim dobrima služi a ne robuje im.

Četiri izvještaja o gozbi koju je priredio Isus mnoštvu gladnih (Mt 14,13-21; Mk 6,32-44; Lk 9,10b-17; Iv 6,1-15)

U našim katekizmima i propovjedničkim priručnicima taj se događaj obično naziva »umnoženje kruha«. Noviji prijevodi NZ s pravom stavljaju podnaslov u kojem se vidi da je naglasak u prvom redu na Isusovoj brizi za ljude gladne riječi Božje. Isus priređuje gozbu za svoje slušatelje.¹⁴ To osobito vidimo iz izraza »posjedati« upotrijebljenog u sva četiri izvještaja.

¹³ Za Isusov stav prema materijalnim dobrima, bogatašima i siromasima u trećem evanđelju usp. M. ZOVKIĆ, »Parabola o ludom bogatašu (Lk 12, 13-21)«, »Obnovljeni život« 1984, str. 255-271, 290-296.

¹⁴ J. STADLER, *Sveto evanđelje G. N. Isusa Krista i Djela apostolska. Najnoviji prijevod s bilješkama*, Sarajevo, 1912, str. 67, 173, 272 i 375 naslovljuje ovu perikopu s: »Isus prvi put umnožava hljebove«, odnosno »Isus množi hljeb«; F. ZAGODA, *Sveto pismo Novoga zavjeta I - Evanđelja i djela apostolska*, Zagreb, 1941, str. 34, 87, 136: »Prvi put umnoži kruh«, str. 190: »Umnoži kruh«; I. ŠARIĆ, *Sveto Pismo III - Novi zavjet*, Sarajevo, 1942, str. 35: »Prvo umnoženje kruha«, str. 78: »Isus nahrani pet tisuća ljudi«; str. 125: »Umnoženje kruha«, str. 177: »Isus umnoži kruh«; Lj. RUPČIĆ - G. RASPUDIĆ, *Sveto pismo - Novi zavjet*, Sarajevo, 1967, str. 56, 139, 226 i 322: »Isus čudesno nahrani pet tisuća ljudi«; B. DUDA - J. FUČAK, *Novi zavjet*, Zagreb, 1973; 36, 82, 133 i 188: »Isus hrani pet tisuća ljudi«. Isti naslov u četvrtom izdanju iz 1977, desetom iz 1989. Lj. RUPČIĆ, *Novi zavjet*, Zagreb, 1983, str. 52, 121, 195 i 272: »Isus čudesno nahrani pet tisuća ljudi«; G. RASPUDIĆ, *Novi zavjet*, Mostar, 1987, str. 49 i 122: »Prvo umnoženje kruha« str. 194: »Umnoženje kruha za pet tisuća ljudi«; str. 273: »Umnoženje kruha«; E. ČARNIĆ, *Novi zavjet*, Beograd, 1973, str. 31 i 80: »Isus hrani pet hiljada ljudi«, str. 134: »Isus hrani narod« (Luka

Grčki glagoli *anakinô* (Mt, Mk), *kataklinô* (Lk) te *anapitô* (Iv i Mk) zapravo znače »Zauzeti mjesto na ležaljci prilikom gozbe, leći prilikom jela«. Židovi onog vremena preuzeli su od Grka i Rimljana običaj da na svečanoj gozbi leže na ležaljka. Iako se obrok u nenastanjenju kraju sastojao od kruha, riba i vode, za Isusa i evanđeliste to je bila prava gozba. Jedinu Matej povezuje taj događaj sa smrću Ivana Krstitelja: kad je Isus čuo kako je Herod Antipa dao pogubiti Krstitelja, povukao se u nenastanjen kraj, u osamu, ali ga je mnoštvo ubrzo pronašlo. Matej je i početak Isusova mesijanskog djelovanja povezo s Krstiteljem: kad je Isus čuo da je Krstitelj uhićen, počeo je u Kafarnaumu propovijedati da se približilo kraljevstvo nebesko, zbog čega se svi trebaju obratiti (usp. Mt 4,12-17).¹⁵ Na početku mesijanskog djelovanja Isus nastupa kad je Krstitelj silom ušutkan, a sada se povlači u osamu da ne bi Antipi dao povod za prijevremeno okončanje svoga ministrija.

Zajedničko je svoj četvorici što podsjećaju na Elizejevo čudo, kad je s 20 ječmenih kruščića nahranio 100 muškaraca (usp. 2 Kr 4,42-44). Osobito na to podsjeća Ivan, koji jedini kaže da su dječakovi kruščići bili ječmeni (usp. Iv 6,9). Zajednički je izraz »blagoslovi, razlomi, dade«, koji namjerno podsjeća na Isusov »blagoslov« Ocu i gestu nad kruhom kod oproštajne večere. Za »blagoslovi« sinoptici imaju židovski glagol *eulogêd*, dok Ivan ima izraz *euharistêsas*, koji Luka upotrebljava u izvještaju sa zadnje večere (usp. Iv 6,11 i Lk 22,17). To je posebno značajno za Ivana, koji nema Isusovih riječi nad kruhom i vinom kod zadnje večere, ali time pokazuje da njegova zajednica ima pashalnu gozbu i žrtvu novozavjetne Crkve te da se služi izrazom koji više odgovara obraćenim Greima nego obraćenim Židovima.¹⁶ Zajedničko je i »dvanaest košara preteklih ulomaka« kao nova aluzija na kršćansku euharistiju. Taj podatak donose sva četvorica podsjećajući da Crkva na čelu s dvanaesticom i njihovim nasljednicima slavi euharistiju kao čin koji je izgrađuje. Navedeni su ulomci znak da je euharistija *otvoreni sastanak*, s kojega se razilazimo misleći na one što nisu među nama, spremni hraniti euharistijskim kruhom braću nenazočnu i svjedočki djelovati u svijetu.

Što je Isus radio u osami? Prema Mateju liječio je bolesnike. Zato što Matej ovdje donosi narativnu građu, a govore je drukčije grupirao. Njegov je izvještaj kraći od Markova – obuhvaća svega 8 stihova. Prema Marku Isus

---

jedini spominje ovdje *laos*), str. 193: »Isus hrani pet hiljada ljudi«; TRADUCTION OECUMENIQUE DE LA BIBLE – *Nouveau Testament*, Paris, 1979, str. 83: »Jésus nourrit cinq mille hommes au désert«, str. 223: »Jésus rassasie une foule«, str. 304: »Jésus nourrit une grande foule«; D. SENIOR - M. A. GETTY - C. STUHLMUELLER – J. J. COLLINS, *The Catholic study Bible - The new American Bible*, New York, 1990, II, str. 32, 77 i 116: »The feeding of the five thousand«, sytr. 157: »Multiplication of the Loaves«. Ovi naslovi pokazuju pomicanje naglaska od čudesnog umnoženja hljebova (kruh – je *genus*, hljeb je *differentia specifica*) na Isusovu pažnju prema gladnima.

¹⁵ Usp. M. ZOVKIĆ, »Isusova nastupna propovijed u Kafarnaumu (Mt 4,17)«, Bogoslovska smotra 1972, str. 177-191. Za Isusovo poimanje kraljevstva Božjeg usp. H. MERKLEIN, *Die Gotesherchaft als Handlungsprinzip*, Würzburg, 1981.

¹⁶ Usp. R. E. BROWN, *The Gospel according to John I*, Garden City, N. Y., 1977, str. 233-234; R. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium 2*, Freiburg, 1971, str. 21-23, kaže da ovim glagolom u Ivanovu izvještaju aluzija na euharistiju nije sigurna, ali mogućnost ostaje otvorena.

poučava mnoštvo. Prema Luki *primio* ih je, govorio o kraljevstvu Božjem i izliječio bolesne. Prema Ivanu Isus »sjedāše sa svojim učenicima«. To je učiteljska gesta i autoritativno, objaviteljsko poučavanje.

Kod sinoptika učenici mole Isusa podvečer da otpusti mnoštvo, jer su u nenastanjenju kraju i ne mogu tolikim osobama pribaviti hranu. Kod Ivana Isus uzima inicijativu i pita Filipa gdje da kupe kruha za mnoštvo. Filip i Andrija u Ivanovu izvještaju imaju posebnu ulogu zato što su bili štovani u kraju kojemu je izvorno bilo namijenjeno to evanđelje. Taj razgovor podsjeća na Mojsijevo jadikovanje pred Bogom za vrijeme hoda kroz pustinju i time na čudo s prepelicama. Taj dijalog čini Ivanov izvještaj najdužim – 15 redaka.

Marko naglašava Isusovu sućut i jedini kaže da je mnoštvo bilo kao ovce bez pastira. On jedini upozorava da je Isus nakon gozbe *natjerao* dvanaesticu u lađu i naredio da se prebace na drugu stranu jezera. Razlog doznajemo iz Iv 6,15: mnoštvo je Isusa željelo proglasiti kraljem i učenici su morali podleći tom oduševljenju mnoštva. Marko jedini donosi da su se sudionici gozbe rasporedili po travi u grupama od sto i od pedeset. Time Marko aludira na Mojsija koji je u vrijeme hoda kroz pustinju postavio narodu stotnike i pedesetnike (Izl 18,21.25). Takva podjela bila je uobičajena kod kumranskih monaha onog vremena, ali i kod rabina. Ona je dvanaestorici omogućila da lakše posluže sve grupe.¹⁷

Kod sinoptika Isus lomi kruh, daje dvanaestorici a oni dijele mnoštvu. Kod Ivana izričito stoji: »Isus uze kruhove, izreče zahvalnicu pa razdjeli onima koji su posjeli« (r. 11). Ivan je znao da Isus ne bi zadugo stigao sam razdjeliti tolikim sustolnicima potrebni kruh. On time želi reći da nas Isus osobno hrani na euharistijskoj gozbi, makar se služio rukama zaređenog služitelja.

Kod Luke postoji značajno odstupanje od Mt i Mk u Isusovoj gesti nad kruščićima – kojih je inače bilo potrebno 3 ili 4 da se najede odrasla osoba. Dok Mt i Mk ističu da Isus izriče blagoslov Bogu (*eulogēsen*) – kao i svaki židovski domaćin pred jelo – Luka kaže: »A on uze pet kruhova i dvije ribe, pogleda na nebo, blagoslovi ih (*eulogēsen aoutous*) i razlomi pa davaše učenicima da posluže mnoštvo« (r. 16). Luka je domaćinski blagoslov Bogu za dar hrane pretvorio u blagoslov hrani. Isusov blagoslov i osobno lomljenje uzrok su da se kruh i ribe umnožavaju.

Ivanov je izvještaj najduži i donosi najviše vlastitih elemenata: dogodilo se pred *židovsku* Pashu (r. 4 – što znači da kršćani u Ivanovo doba slave svoju Pashu), razgovor s Filipom i Andrijom, trave je bilo puno na onome mjestu, Isus zahvaljuje Bogu, a ne »blagoslavljuje« ga, Isus osobno dijeli hranu gostima, nahranjeno mnoštvo proglašava Isusa prorokom koji ima doći na svijet i želi ga nasilu učiniti kraljem, a on se »povuče ponovno u goru posve sam«. Od sedam Ivanovih čudesa samo su tri zajednička sa sinopticima a ovo je jedno od njih. Nakon njega slijedit će u kafarnaumskoj sinagogi Isusov govor o

¹⁷ Usp. F. M. URICCHIO - G. STANO, *Vangelo secondo San Marco*, Roma, 1966, str. 343, R. PECIL, *Das Markusevanġelium I*, Freiburg, 1980, str. 352; J. ERNST, *Das Evangelium nach Markus*, Regensburg, 1981, str. 192.

kruhu života, koji slušaju dijelom oni što su se čudesno najeli u nenastanjenu kraju, a dijelom novi slušatelji.

Iz ove analize vidimo da sva četiri evanđelista tako izvještavaju o gozbi za ljude gladne riječi Božje da podsjećaju na Isusove akcije i riječi nad kruhom na zadnjoj večeri: uzme kruh, blagoslovi Boga, razlomi kruh i dade učenicima govoreći... Sva četvorica podsjećaju na starozavjetne zgrade gdje Ilija, Elizej ili Mojsije čudesno hrane ljude. No svaki ima svojih detalja koji su plod razmišljanja nad događajem u crkvenoj zajednici kojoj su pisali Mt, Mk, Lk i Iv.

Lukina i Ivanova teologija muke

Građa o Isusovu mesijanskom djelovanju ne može se tako znanstveno rasporediti da bismo mogli načiniti siguran Isusov životopis, iako se iz nje može sa sigurnošću razabrati što je Isus činio i naučavao.¹⁸ Građa o mucu Isusovoj u kanonskim evanđeljima tako je brižno zabilježena da se može napisati kronologija posljednjih dana i sati Isusovih.¹⁹ Dosad smo svake godine na Cvjetnicu čitali muku po Mateju, sada u liturgijskoj godini B čitamo muku po Marku, a u godini C muku po Luki. Na Veliki petak i dalje ostaje uvijek Muka po Ivanu kao teološki najrazrađenija.

Teologiju Muke kod Luke²⁰ i Ivana najbolje doživljavamo po onome što su oni iz zajedničke građe ispustili, premjestili ili vlastito sačuvali. Luka je *per radio* izvještaj o zadnjoj večeri tako da ju je pretvorio u gozbu za vrijeme koje Učitelj daje učenicima važne upute te im ostavlja posvećene znakove kruha i vina. Značajno je da upravo za vrijeme posljednje večere prema Lk apostoli raspravljaju tko je među njima najveći, a Isus odgovara da je velik onaj koji služi. U prizoru smrtne borbe Luka navodi da Isus usrdnije moli, znoji se krvlju i anđeo ga tješi. Lukin Isus u toku ministerija češće moli, osobito pred važne odluke. U saslušanju pred Židovima i Rimljanima Luka razlikuje hostilni stav poglavara od raskajanog stava naroda. Na križnom putu Šimun Cirenac nosi križ za Isusom i tako otvara razdoblje učeničkog hoda za učiteljem. Na križnom putu i prilikom raspeća Isus se solidarizira s grešnicima osuđenim na smrt. Prizor na Kalvariji sastavljen je tako da Isus – strpljivi patnik inspirira na obraćenje jednog razbojnika, rimskog oficira, koji je čuvao red za vrijeme izvršavanja smrtne kazne, i puk koji se razilazi bijući se u prsa.

Luka je *izostavio* Isusovo izdvajanje od učenika u Getsemanskom vrtu, neke elemente rujanja, bičevanje, trnovu krunu i crvenu kabanicu, Matejev i

¹⁸ Usp. J. GNILKA, *Jesus von Nazareth. Botschaft und Geschichte*, Freiburg, 1990.

¹⁹ Usp. G. LOHFINK, *Posljednji dan Isusov*, Zagreb, 1984; J. GNILKA, nav. dj. str. 7: »Naravno da je nemoguće napisati Isusovu biografiju. Možemo pokušati rekonstruirati njegovu poruku te osvijetliti njegovo djelovanje s političkog i duhovno-religijskog horizonta onog vremena. Kvazibiografske crte poprma prikaz samo za posljednje sate njegova života, za sate njegove muke, o kojima znamo da ih je sačuvala stara povijest muke, makar i bila teološki natopljena«.

²⁰ Od bogate egzegetske literature o Lukinoj teologiji muke usp. M. ZOVKIĆ, »Isus privlači i obraća strpljivom patnjom (Lk 22-23)«, *Kateheza*, 1983, 3, str. 15-26. Nova studija koju sam pribavio nakon objavljivanja ovog članka J. NEYREY; *The Passion according to Luke. A Redactional study of Luke's soteriology*, New York, 1985.

Markov usklik s križa: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio«, zauzimanje Pilatove žene za Isusa, Matejev usklik mnoštva u toku suđenja pred Pilatom: »Krv njegova na nas i na djecu našu!« Ti bi dijelovi djelovali ponižavajuće na Isusa, a usklik s križa dao bi dojam da je Isus nestrpljiv.

Luka je iz tradicije svojstvene zajednici kojoj je pisao *umetnuo* Isusovu molitvu za Petra, koji nakon obraćenja treba učvršćivati svoju braću, zatim krvavi znoj i anđela tješitelja u agoniji, saslušanje pred Antipom, sažaljenje Jeruzaleмки nad Isusom, tri nove riječi s križa (Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine; Još danas ćeš biti sa mnom u raj; Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj).

Luka piše obraćenim Grcima, kojima je strana starozavjetna misao o vikarnoj patnji. Zato on ne razvija vikarni vid Isusova umiranja, nego predstavlja Isusa kao strpljivog patnika koji s križa osmišljava ljudsku patnju i prerano umiranje. Zato se Lukin prizor umiranja i otkriće praznoga groba na uskrsno jutro u novoj liturgiji preporučuje kao jedno od mogućih evanđelja na sprovodu ili u ukopnoj misi.

Iz uvoda u Ivanovo evanđelje trebali bismo se sjetiti da se ono dijeli na Isusovo mesijansko djelovanje, u kojem čas Isusov još nije došao, te na muku i smrt, kad je čas Isusov došao do vrhunca.²¹ To vidimo iz početka muke: »Isus je znao da je došao njegov čas da prijeđe s ovoga svijeta Ocu, budući da je ljubio svoje, one na svijetu, do kraja ih je ljubio« (13,1). U velikosvećeničkoj molitvi Isus klikće: »Oče, došao je čas!« (17,1).

U povijesti Isusove muke Ivan ispušta u odnosu na sinoptike:

- agoniju u vrtu uhićenja;
- Judin poljubac prilikom uhićenja;
- bijeg učenika koji spominju Mt 26,56 i Mk 14,15;
- proces pred Židovima;
- ismijavanje Isusa kao proroka;
- Šimuna Cirenca;
- izrugivanje Raspetoga od strane Židova i razbojnika;
- mrak po svoj zemlji od raspeća do izdahnuća;
- krik s križa kako ga donose Mt i Mk;
- razdiranje hramskog zastora;
- centurionovu vjeroispovijest.

Svi ti prizori imaju nešto ponižavajuće za Isusa, a Ivan u mucu gleda ispunjenje Isusova proročanstva: »Kad uzdignete Sina čovječjega, tada ćete upoznati da *Jas jesam*« (8,28; usp. također 3,14-15 i 12,32 – *hypsothênai*).²² Ivan,

²¹ Meni dostupne dvije monografije o Ivanovoj teologiji muke: A. DAUER, *Die Passionsgeschichte im Johannesevangelium. Eine traditionsgeschichtliche und theologische Untersuchung zu Joh 18,1-19,30*, München, 1972; I. DE LA POTTERIE, *La Passione di Gesù secondo il vangelo di Giovanni*, Milano, 1988.

²² I. DE LA POTTERIE, nav. dj. str. 17: »Prije svega pisac ne govori o materijalnom činu podizanja. Čin svakako postoji: razapinjanje je vjerojatno obavljeno na tlu, a zatim je kažnjenik doslovno uzdignut na drveni stup podignut ranije. To se ipak nikako ne spominje. Osim toga, držati to uzdignuće na visinu od jedan ili dva metra nad tлом izvjesnim prvim pokretom Isusa u pravcu neba, čista je fantazija. Isus 'uzdignut' na križ postaje 'znak' drugog tipa podizanja: riječ *hypsothênai* treba biti shvaćena u metaforičkom smislu, kao što smo prije rekli u vezi s Izaijinom

s druge strane, donosi prizore koji naglašavaju Isusovo transcendentalno dostojanstvo:

- Isus prostire na zemlju one koji su ga došli uhititi (18,4-9);
- saslušanje pred Anom (18,19-24);
- prizor »Evo čovjeka« (19,4-7);
- prizor »Evo kralja vašega« (19,12-15);
- Pilat neće promijeniti kraljevski naslov križa (19,19-22);
- nešivena tunika simbol Crkve u korijenu jedne (19,23-24);
- Isusova majka i voljeni učenik pod križem (19,25-27);
- riječi s križa »Žedan sam« i »Dovršeno je« (19, 29,30);
- vojnici probadaju Isusu bok, a evanđelist u tome vidi ispunjenje odredbe o pashalnom Janjetu i proročanstva o odbačenom vodi koji privlači poglede vjere i nade (19,31-37);
- Nikodem pribavlja miomirise za Gospodinov doličan ukop (19,39).

I. de la Potterie u ključne pojmove Ivanove teologije muke ubraja: čas Isusov, uzdignuće Sina Čovječjega, anticipaciju suda svijetu i sabiranja raspršene Božje djece kao eshatonskih događaja, Isusovo kraljevsko dostojanstvo (12 puta Isus je nazvan kraljem!).²³ Vrlo zoran znak te Ivanove teologije jest ispuštanje Cirenca: »I noseći svoj križ, uzide on na mjesto zvano Lubanjsko, hebrejski Golgota« (19,17). U grčkom tu stoji izraz *bastazôn heautô ton stauron* – noseći sebi križ. Takva formulacija ističe Isusovu svijest, slobodu i spremnost na nošenje križa, jer time evanđelist »iznova nastoji istaknuti Isusovu slobodu i suverenost u mucu: Isus je uzašao noseći svoj križ, on ide do kraja putem koji mu je odredio otac. Protiv toga po sebi ne govori činjenica da Ivan inače rijetko upotrebljava *bastazein*, jer ta formulacija potječe iz izreke o nasljedovanju, koja mu je morala bit poznata iz tradicije i koju je utkao u izvještaj. Stoga je on sam morao umetnuti r. 17a na to mjesto. Vjerojatno je retkom 17a htio također mimoići pomoć Šimuna Cirenca.«²⁴

Građa vlastita evanđelistima

Različnost se posebno opaža u građi vlastitoj pojedinom evanđelisti. Od Markova 661 stiha 31 su vlastita građa, od Matejevih 1068 redaka 250 su građa zajednička s Lukom a 320 vlastita građa. Od Lukinih 1149 stihova čak 580 sadrže građu koju donosi samo treće evanđelje.²⁵ Četvrto evanđelja ima 879 stihova. Od

---

izrekom o Sluzi (52,13). Možda nije uočeno dovoljno jasno da je u starini – i u profanoj uporabi i u biblijskom kontekstu – taj izraz služio za označavanje kraljevske moći i pobjede (npr. 1 Mak 8,13; 11,16). Kralj koji je vladao narodom, bivao je 'uzdignut'. Naš pisac ima na umu tu sliku i upotrebljava je da dozove u svijest kako Isus s križa izvršava kraljevsku vlast.

U vezi s tim pomaže usporedba s pšeničnim zrnom (12,24-32). Isus je *uzdignut* na križ, za razliku od pšeničnog zrna koje *pada* u zemlji i umire, tako da on po smrti biva uzdignut iznad zemlje. Na naravnom planu smrt pšeničnog zrna donosi novi život. To isto čini Isusova smrt na nadnaravnom planu.«

²³ Usp. I. DE LA POTTERIE, nav. dj. str. 7-29.

²⁴ A. DAUER, nav. dj., str.169.

²⁵ Za ove podatke poslužio sam se uvodom u sinoptike W. BARCLAY, *Introduction to the first three gospels*, Philadelphia, 1975, str. 93-110.

toga je zajednička sa sinopticima građa za tri čuda, izgon trgovaca iz Hrama, večer u Betaniji pred smrt Isusovu, svečani ulazak u Jeruzalem i za muku Isusovu.²⁶

a) *Marku* vlastita građa:

- prispodoba o sjemenu koje raste samo (4,26-29);
- ozdravljenje gluhog mucavca (7,31-37);
- ozdravljenje slijepca iz Betsaide (8,22-26);
- mladić ogrnut plahtom prisutan kod Isusova uhićenja (14,51-52).

Prispodoba o sjemenu koje raste samo odaje Isusov životni optimizam jer »sjeme raste«, a da domaćin ni ne zna kako.²⁷ Bilješka o mladiću koji je bio ogrnut plahtom, gledao prizor Isusova uhićenja i pobjegao gol u noć nema, čini se, teološke važnosti. Egzegete naslućuju da je ona evanđelisti autobiografski podatak, ali i pojačavanje paradoksalnosti u vezi s Isusom, koju je drugi evanđelista i prije isticao: tako i posljednji eventualni učenik napušta Isusa.²⁸

b) *Mateju* vlastita građa:

- navještenje Josipu (1,18-25);
- poklon mudraca s Istoka (2,1-12);
- pokolj betlehemske dječake (2,12-18);
- povratak iz Egipta (2,10-23);
- Isusov lagani jaram (11,28-30);
- Isus – Sluga Jahvin (12,18-21);
- parabola o kukolju (13,25-30.36-43);
- parabola o blagu i biseru (13,44-46);
- parabola o mreži punoj svakakvih riba (13,47-50);
- parabola o mudrom domaćinu (13,51-52);
- Petar hoda po jezerskoj vodi (14,28-33);
- obećanje primata Petru (16,17-19);
- hramski porez (17,24-27);
- Isus prisutan u molitvenoj zajednici (18,19-20);
- parabola o okrutnom dužniku (18,23-35);
- bezbračnost radi kraljevstva nebeskog (19,10-12);
- prispodoba o radnicima jedanaestog sata (20,1-16);
- parabola o dva različita sina (21,28-32);
- dijelovi govora protiv farizeja (23,7-12);
- parabola o deset djevice (25,1-13);
- posljednji sud na temelju djela milosrđa (25,31-46);
- Judina smrt (27,3-10);
- intervencija Pilatove žene u prilog Isusu (27,19);
- usklik mnoštva »Krv njegova na nas i na djecu našu« (27,25);
- uskrsnuće mrtvih prilikom Isusove smrti (27,52-53);

²⁶ Usp. A. ŠKRINJAR, *Evanđelje, poslanice i Otkrivenje sv. Ivana*, Zagreb, 1971 (ciklostil), str. 11; M. J. FUČAK, *Evanđelje ljubljenog učenika*, Zagreb, 1986, str. 64-73.

²⁷ Za egzegezu ove parabole usp. seminarski rad moga studenta D. ŽUPARIĆ, »Parabola o sjemenu koje raste samo (Mk 4,26-29)«, *Mladi teolog*, 16-17, Sarajevo, 1990, str. 80-89.

²⁸ Usp. J. Ernst, *Das Evangelium nach Markus*, str. 436.

- stražari na grobu Isusovu (27,62-66);
- ukazanje Uskrsloga ženama na grobu (28,8-10);
- židovsko tumačenje praznoga groba (28,11-15).

Tri Matejeve vlastite zgrade odnose se na Petra u zboru dvanaestorice u vrijeme Isusova ministarstva. Matej je tu gradnju preuzeo od kršćana koji su vjerovali da i nakon Isusova uznesenja Petar ima posebnu ulogu u zajednici Isusovih učenika.²⁹ Daljnja zanimljivost Mateja-teologa jest borba protiv farizejskog poimanja Boga, koja se vidi u parabolama o radnicima jedanaestog sata, zatim u onoj o nemilosrdnom dužniku kao i u zgodama o dva različita sina. Kako Matej piše obraćenim Židovima, time se želio boriti protiv farizejskih natruha u kršćanskoj zajednici.

c) *Luki* vlastita gradnja:

- predgovor i posveta Teofilu (1,1-4);
- navještaj Zahariji o Ivanovu rođenju (1,5-25);
- navještaj Mariji o Isusovu rođenju (1,26-38);
- Marijin pohod Elizabeti (1,39-45);
- Marijina zahvalna pjesma (1,46-56);
- Krstiteljevo rođenje (1,57-66);
- Zaharijina zahvalna pjesma (1,67-80);
- Isusovo rođenje u Betlehemu (2,1-20);
- obrezanje i prikazanje u Hramu (2,21-28);
- Šimunova pjesma »Sad otpuštaš...« (2,29-32);
- Anino proroštvo (2,36-38);
- dvanaestogodišnji Isus u hramu (2,41-52);
- šesterostruko datiranje Krstiteljeva nastupa (3,1-2);
- svako će tijelo vidjeti spasenje Božje (citirano Iz 40,5 u Lk 3,6);
- Krstiteljeva stalaška propovijed (3,10-14);
- Isus blagovjesnik siromaha (4,19-21);
- u Nazaretu najavljuje svoje univerzalno poslanje (4,23-27);
- čudesni ribolov (5,4-8);
- četiri »jao« bogatašima (6,24-26);
- uskrišenje udovičina sina u Nainu (7,11-17);
- žene Galilejke pomažu Isusa svojim dobrima (8,1-3);
- grešnica u Šimunovoj kući do nogu Isusovih (7,36-50);
- Isus o preobraženju razgovara s Mojsijem i Ilijom o svome »izlasku« (9,31-32);
- Samaritanci uskraćuju Isusu i dvanaestorici gostoprimstvo, ali ne bivaju kažnjeni (9,51-56);
- poslanje i povratak Sedamdesetorice (10,1-12.17-20);
- parabola o milosrdnom Samaritancu (10,29-37);
- Isus kod Marte i Marije (10,38-42);
- parabola o upornom prijatelju (11,5-8);
- Majka Isusova i pravo blaženstvo (11,27-29);
- parabola o ludom poljoprivredniku (12,13-21);

²⁹ Usp. R. E. BROWN – K. P. DONFRIED – J. REUMANN, *Der Petrus der Bibel. Eine ökumenische Untersuchung*, Stuttgart, KBW, 1976, str. 68-95.

- parabola o neplodnoj smokvi (13,1-9);
- ozdravljenje zgrbljene žene u subotu (13,10-17);
- Herod – lisica (13,31-33);
- ozdravljenje bolesnika u subotu (14,1-6);
- pouka o poniznosti za vrijeme gozbe (14,7-14);
- parabola o proračunu troškova i vojne snage (14,28-33);
- farizeji prigovaraju Isusu što prima grešnike (15,1-2);
- parabola o izgubljenoj drahmi (15,8-10);
- parabola o milosrdnom ocu i dvojici različitih sinova (15,1-32)
- parabola o nepoštenom upravitelju (16,1-9);
- vjernost u najmanjem (16,10-12);
- odgovor na farizejske prigovore (16,14-15);
- parabola o bogatašu i siromahu Lazaru (16,19-31);
- deset ozdravljenih gubavaca (17,11-19);
- parabola o upornoj udovici i nepravednom sucu (18,1-8);
- parabola o farizeju i cariniku (18,9-14);
- Isus kod Zakeja nadcarinika (19,1-10);
- čas odlučne borbe (22,35-38);
- Isus optužen da je protiv davanja poreza caru (23,2);
- Isus pred Herodom Antipom na dan svoje smrti (23,6-12);
- susret sa sažaljivim Jeruzalemkama (23,27-31);
- tri izreke s križa: »Oče, oprostí im...«, »Bit ćeš u raju«, »Oče, u ruke tvoje...« (23,34.43.46);
- obraćenje raspetog zločinca (23,40-42);
- lomljenje kruha (24,13-35).

Relativno velik broj vlastitih zgoda govori o ženama: najprije tri svete žene u Isusovu djetinjstvu (Elizabeta, Marija, Ana), a zatim Marta i Marija, koje pripušta u bliži krug svojih učenica, preko ozdravljenja zgrbljene žene, koja uopće nije molila za ozdravljenje, i triju parabola u kojima žene imaju glavnu ulogu. To je na liniji Isusove naklonosti prema odbačenima. Jedan broj vlastitih zgoda ističe Isusovu pažnju prema Samaritancima, koji su predznak misijskog djelovanja među poganskim narodima. Isus je za Luku sveopći Spasitelj.

d) Neke od zgoda vlastitih *Ivanu*:

- himan o utjelovljenom Logosu (1,1-18);
- prvo znamenje u Kani (2,11-12);
- susret s Nikodemom (3,1-21);
- Isusov susret sa Samarijankom i Samarijancima (4,1-42);
- ozdravljenje uzetog u Jeruzalemu (5,1-18);
- govor o Sinovim djelima u Jeruzalemu (5,19-47);
- govor o kruhu živom u Kafarnaumskoj sinagogi (6,22-71);
- polemika u Jeruzalemu o Blagdanu sjenicâ (7,1-53);
- žena uhvaćena u preljubu (8,1-11);
- Isus se u Jeruzalemu predstavlja kao svjetlo svijeta, kao onaj koji jest i kao stariji od Abrahama (8,12-59);
- ozdravljenje slijepca od rođenja u Jeruzalemu (9,1-41);

- Isus se predstavlja kao dobri pastir (10,1-21);
- o Blagdanu posvete Hrama Isus govori da su on i Otac jedno (10,22-39);
- Lazarovo uskrišenje u Betaniji (11,1-44);
- u govoru nakon mesijanskog ulaska u Jeruzalem Isus najavljuje da će sve privući k sebi kad bude uzdignut sa zemlje (12,20-50);
- pranje nogu na oproštajnoj večeri i dugačak oproštajni govor (gl. 13-17);
- ukazanje jedanaestorici s Tomom (20,24-31);
- ukazanje sedmorici na Tiberijadskom jezeru (21,1-14);
- rehabilitacija raskajanog Petra (21,15-24).

Iz ove građe vidi se da Ivanov Isus veći dio svoga mesijanskog ministrija provodi u Jeruzalemu, gdje sa Židovima drži polemičke dijaloge. Značajno je da se spominju židovski blagdani: Pasha, Sjenice, Posveta hrama. Time kao da Ivan želi obznaniti kako s Isusom počinje nova liturgija i novi blagdani. Najveća su novost kod Ivana dugački Isusovi govori u kojima se kod povijesnih čitatelja četvrtog evanđeliste vidi uznapredovala kristološka vjera.

Ovaj kratki uvid u građu vlastitu pojedinim evanđelistima pokazuje da u kanonskim evanđeljima postoje različite teologije o Isusu. One od nas traže da s prvom Crkvom vidimo u sva četiti evanđelja bitno jedinstvo, ali i da posvetimo dužnu pažnju razlikama. »Bitno slaganje koje susrećemo u intelektualnim strukturama kristologija, kao i u ostaloj građi evanđelja, ne može biti igra slučaja. Te su strukture odviše složene da bi tako bilo. Trebamo radije računati s čimbenikom koji je upravljao razvojem građe u evanđeljima uz prerade, dorade i redakcije, koje su očito postojale, ali tako da je očuvana zajednička temeljna struktura. Slika o Isusu koju u cjelini izražavaju uspomene što sežu do povijesnog Isusa, kao i slika o Isusu sadržana u temeljnoj strukturi elemenata građe koji potječu od povijesnog Isusa, vuče povezanost iz poticaja i dojmova koje je davao sam Isus osobno. Takav razvoj zaista nije shvatljiv bez svijesti koju je o sebi imao onaj što ih je davao. To može posvjedočiti svaki povjesničar. U konačnici je stoga pitanje jedinstva Novog zavjeta neodvojivo od pitanja Isusove osobne svijesti.«³⁰

Introvertirana liturgija u Heb 10,19-25 i ekstravertirana liturgija u 1 Tim 2,1-7

Od drugih elemenata različenosti u spisima NZ ograničavam se na liturgiju Crkve prema ova dva odlomka. Podsjetimo se sa Saborom da je liturgija »vrhunac kojemu teži djelatnost Crkve i ujedno izvor iz kojega proistječe sva njezina snaga« (SC 10). U liturgiji se »Crkva događa«, kako kaže profesor dr. Bonaventura Duda.³¹ Tu krštenici pod vodstvom predstojnika slave tajne spašenja na kojem već za zemaljskog putovanja imaju udio, hrane se za svjedočko življenje i djelovanje u svijetu.

³⁰ H. RIESNEFELD, *Unité et diversité dans le Nouveau Testament*, Paris, 1979, str. 28.

³¹ Usp. B. DUDA, »Liturgija kao događanje Crkve«, u zbornom djelu *Logos kai mystērion. Spomenspis prigodom 80. obljetnice rođenja O. Martina Kirigina O.S.B.*, Makarska, Služba Božja, 1989, str. 51-71.

Poslanica Hebrejima jest spis koji povijesne čitatelje nastoji sačuvati u krsnoj vjeri, a jedan od načina svakako je i redovno okupljanje na liturgiju. Pogledajmo najprije tekst Heb 10, 19-25:

¹⁹ *Imamo dakle, braćo, slobodan ulaz u Svetinju po krvi Isusovoj –*
²⁰ *put nov i život što nam ga On otvori kroz zavjesu, to jest svoje tijelo;*
²¹ *imamo i Velikog svećenika nad kućom Božjom.* ²² *Pristupajmo stoga s istinitim srcem u punini vjere, srdaca škropljenjem očišćenih od zle savjesti i tijela oprana čistom vodom.* ²³ *Čuvajmo nepokolebljivu vjeru nade jer je vjeran Onaj koji daje obećanje.* ²⁴ *I pazimo jedni na druge da se potičemo na ljubav i dobra djela* ²⁵ *te ne propuštajmo svojih sastanaka, kako je u nekih običaj, nego se hrabrimo, to više što više vidite da se bliži Dan.*

Podsjetimo se da je glavna tema Poslanice Hebrejima Krist kao Veliki svećenik Novoga saveza. Tu sveti pisac aludira na obred pomirenja u židovskom hramu koji je obavljao veliki svećenik na Jom kippur jednom godišnje. Ulazio je iza zastora u svetinju nad svetinjama, škropio kovčeg saveza a zatim prisutne sudionike pokorničke liturgije. Smrću Kristovom otvoren je svim ljudima pristup u Svetinju, u izravnu Božju prisutnost. Tako je Isus postao veliki svećenik *nad* kućom Božjom, dok su Mojsije i starozavjetni svećenici u svemu jednaki s drugima, pa su zato u kući Božjoj (usp. Heb 3,5-6). Zato vjernici Novoga saveza trebaju pristupati Bogu s vjerom, koja im govori da ih je krv Kristova očistila. »Tijelo oprano čistom vodom« jest osoba oprana krsnom vodom. Tko je na Krista kršten, kvalificiran je za zbiljsko štovanje Boga; njegov poklon i molitvu Bog prima.

Za »sastanke« koje neki propuštaju pisac odabire grčku riječ *episynagoge*. Korijski ista riječ, samo u kraćem obliku *synagoge*, stoji u Jak 2,2 za oznaku kršćanske liturgije na koju dolaze bogataši i siromasi. Zato egzegete smatraju da je u Heb 10,25 riječ o liturgiji.³² T. Ballarini kaže: »Izraz *episynagoge* ovdje više označuje skupljene osobe nego čin okupljanja.«³³ Međutim iz konteksta je jasno da je riječ o skupljanju krštenih na liturgiju kod koje mogu jedni druge poticati na ljubav i dobra djela te rasti u vjeri, nadi i ljubavi. Povijesno je riječ o krštenim Židovima koji su se pokolebali u kršćanskoj vjeri i počeli izostajati od kršćanske liturgije. Sveti pisac potiče ih da se vrate liturgiji Crkve, na njoj aktivno sudjeluju i tako obnove svoju krštenost na Isusa – Velikog svećenika. Iz toga vidimo da je redovno okupljanje na bogoslužje zaista vrhunac svega djelovanja Crkve i vrela iz kojeg teče sva njezina snaga.

Prva Timoteju jedna je od triju pastoralnih poslanica koje pokazuju svijest o prisutnosti Crkve u svijetu poganskih sugrađana. Sveti pisac ne očekuje skorouparuziju i zato osjeća potrebu za ekstravertiranom liturgijom Crkve. Pogledajmo tekst 1 Tim 2,1-7:

³² Za egzegezu Heb 10,19-25 poslužio sam se sljedećim komentarima: R. FABRIS, *Le lettere di Paolo* 3, Roma, 1980, str. 706-709; T. HEWITT, *Hebrejima. Tumačenje Poslanice Hebrejima*, Novi Sad, Dobra vest, 1986, str. 139-141; M. M. BOURKE, »The Epistle to the Hebrews«, u zbornom djelu *The New Jerome biblical commentary*, London, 1990, str. 939.

³³ T. BALLARINI, »Lettera agli Ebrei«, u zbornom djelu *Paolo; vita, apostolato, scritti*, Torino, 1970, str. 830.

¹ Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude, ² za kraljeve i sve koji su na vlasti, da provodimo miran i spokojan život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti. ³ To je dobro i ugodno pred Spasiteljem našim Bogom ⁴ koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine. ⁵ Jer jedan je Bog, jedan i posrednik između Boga i ljudi, čovjek – Krist Isus, ⁶ koji samoga sebe daje kao otkup za sve. To je u svoje vrijeme dano svjedočanstvo, ⁷ za koje sam ja postavljen propovjednikom i apostolom – istinu govorim, ne lažem – učiteljem narodâ u vjeri i istini.

Timotej je mladi predstojnik kršćanske zajednice kojemu Pavao ovdje daje upute kako treba organizirati i predvoditi liturgiju kršćanske zajednice. Egzegete već samim naslovom za ovaj i sljedeći odlomak pokazuju da je riječ o javnoj molitvi na bogoslužju Crkve.³⁴ Ovdje se vidi da je otvorenost Crkve za svijet motivirana voljom Božjom da se svi ljudi spase: »Molitva se obavlja 'za sve ljude', a to se univerzalističko obilježje motivira univerzalnom voljom Božjom o spasenju (r. 4), koja se očitovala time što je poslao jednog posrednika 'za sve' (r. 5-6). U tom se vidi zastupnička svijest prve Crkve, koja je bila daleko od svakog sektaškog, ezoteričkog i sebičnjačkog poimanja spasenja.«³⁵

Prosne i zahvalne molitve Crkva na svom bogoslužju upravlja za sve ljude. Time se osjeća prisutna u svijetu, ali i pozvana da svijetu priskače u pomoć svojim molitvama. Ovdje može biti prisutna polemička crta protiv gnostičkih struja koje su ignorirale postojanje svijeta s društvenim i materijalnim problemima. Molitva se ima upravljati »za kraljeve i sve koji su na vlasti«. Židovi Rimskog Carstva, zbog svoje monoteističke vjere, nisu mogli štovati cara kao božanstvo, ali su molili za cara i državne službenike u znak poštovanja prema državi kojoj su bili građani. Kršćani prvog stoljeća prihvatili su taj običaj (usp. Rim 13,1-7; 1 Pt 2,13-17), ali su mu dali nov dogmatski temelj: Bog hoće da se svi ljudi spase i jedan je Bog stvorio sve ljude. Pod »kraljevima« se ovdje misle rimski carevi. Značajna je upotreba plurala koji ne znači da u isto vrijeme postoji više careva, nego da nakon jednog cara dolazi drugi. Poglavari države se mijenjaju, ali ostaje narod koji oni vode, te kršćani trebaju stalno moliti za državne poglavare ukoliko osiguravaju pravdu i mir za državljane. »Svi na vlasti« državni su činovnici bez kojih država ne može funkcionirati. Za ljude na čelu naroda upućuju kršćani molitvu, bez obzira na njihovu religiju i moralnost, čak i neovisno o tome kako se postavljaju prema kršćanima. »Cilj takve molitve nije izravno obraćenje upravljača, nego njihova dobrobit i napredak države koji je s time povezan. Ukratko, sveobuhvatna

³⁴ Usp. J. FREUNDORFER, »Der öffentliche Gottesdienst (2,1-3,16) – Das Gebet der Gemeinde (2,1-7)«, u: *Die Pastoralbriefe*, Regensburg, 1959, str. 223; G. SADLARINI, »La preghiera pubblica (2,1-15)«, u komentaru 1 Tim, zbornio djelo *Paolo; vita, apostolato, scritti*, str. 752; P. DE AMBROGGI, »Pregate per tutti, perchè Dio vuole che tutti si salvino (2,1-7)«, u svom djelu *Le epistole pastorali di S. Paolo a Timoteo e a Tito*, Torino, 1964, str. 118; D. GUTHRIE, »Štovanje i red u Crkvi (2,1-4,16) a) Značenje i upotreba javne molitve (2,1-8)«, *Pastoralne. Tumačenje 1. i 2. poslanice Timoteju i Poslanice Titu*, Novi Sad, 1983, str. 63; N. BROX, »Gebet (im Gottesdienst) für alle Menschen, auch für die Obrigkeiten 2,1-7«, u svom djelu *Die Pastoralbriefe. Timotheus I. Timotheus II. Titus*, Regensburg, 1969, str. 122; R. A. WILD, »The Community's conduct at worship (2,1-15), u komentaru 1 Tim, *The New Jerome biblical commentary*, str. 897.

³⁵ N. BROX, nav. dj. str. 122-123.

formulacija (»svi na vlasti«) ne postavlja nikakve uvjete. Riječ je o ustaljenom običaju kršćanske zajednice.«³⁶ Za razliku od Ivanova otkrivenja, ovdje imamo Crkvu koja urašta u svijet i treba mir u državi kako bi mogla svoje pripadnike voditi u »mirnu i spokojnu životu, u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti«. Osim toga, ova Crkva želi svjedočki djelovati u svijetu, kako bi zbilja pokazivala da Bog želi spasenje svih ljudi. Ljudi »dolaze do spoznaje istine« – i tako do spasenja, koje Bog svima nudi – time što Crkva misijski djeluje i pastorizira svoje vjernike. Ovdje »spoznaja« nije samo sadržaj vjerskih istina koji biva teoretski upoznat. »Spoznaja« znači i osobni pristanak, prihvaćanje.

Nauk o Bogu koji hoće spasenje svih ljudi za prve kršćane nije tek jedna teoretska tvrdnja. »Iz nje se izvodi opća odgovornost 'svih': ne samo nosilaca službe nego cijele kršćanske zajednice. Zajednica prinosi zastupnički i molilački prošnje i zahvale za sve ljude. Čovjek vjernik uzima kao mjerilo za svoje razmišljanje i djelovanje postupak Boga koji je iskazan na Sinu njegovu (usp. npr. Mt 5,48; Rim 15,2-3; Fil 2,5; Tit 3,2sl).«³⁷ Ako Bog hoće da se svi ljudi spase, to trebamo htjeti i mi kršćani. Ne samo htjeti nego i svojom molitvom i postupcima očitovati.

Temelj sveopće spasenjske volje Božje jest jednota Boga i jedincatost posrednika Isusa. Ako postoji samo jedan Bog, stalo mu je do svih ljudi i naroda, a ne samo do dobrobiti jedne grupe ili jednog naroda u svijetu. Kad sveti pisac kaže da je »jedan posrednik između Boga i ljudi – čovjek Krist Isus« (r. 5), misli na povijesno očitovanje spasenjske volje Božje u Isusovu djelovanju, smrti i uskrsnuću. Sve je to prisutno u izrazu: »... samoga sebe daje kao otkup za sve« (r. 6). To je parenetski odjek tradicije zabilježene u Mk 10,45 o Sinu Čovječjem, koji služi i daje sebe za druge. Pavao se u svome misionarskom djelovanju osjećao zaduženim uprisutnjivati Isusa kao sveopćeg Spasitalje i to traži od kršćana kasnijih generacija. Što je Crkva univerzalnija u svojoj liturgiji i svom djelovanju, to je više apostolska i kristovska.

Zaključak

Po saborskoj odredbi obnovljeno je »u svetim slavljinama obilnije, raznovrsnije i prikladnije čitanje Svetog pisma« (SC 35). Čitamo iz sva četiri evanđelja tijekom triju liturgijskih godina na nedjeljnim i blagdanskim misama, a u sakramentalnim slavljinama i liturgiji kršćanskog ukopa ponuđen je izbor iz većeg broja prikladnih čitanja. To traži da s više pažnje proučavamo i izlažemo različite spise NZ kao prava književna i teološka djela, koja su kao različita ušla u kanon. Sa saborskom obnovom u našoj Crkvi nastupila je volja i hrabrost za različito u svijetu pa i u Crkvi. Mi katolici odgojeni smo za jedinstvo u vjeri i crkvenoj disciplini, pa ne predstoji opasnost da prilikom uočavanja i prihvaćanja različenosti među knjigama NZ zaboravimo jedinstvo. Potrebno nam je više hrabrosti za različito u svetim knjigama.

³⁶ N. BROX, nav. dj. str. 123.

³⁷ N. BROX, nav. dj. str. 127.

U vrijeme održavanja ovogodišnje Zimske katehetske škole pročitao sam u »Vjesniku« izvještaj Hine da Škola proučava Markovo evanđelje. Katehisticice u Markovoj godini proučavaju evanđelje koje se čita na misnim slavljinama. Dobar znak otvaranja za različitost u NZ. Trebalo bi u Crkvi među Hrvatima biti više takvih pothvata.